

Hur får vi tjejerna att fortsätta spela schack?

Schackprojekt vid Malmö Högskola, vt 2014

Författare: Björn Stenqvist

Bakgrund

Inom den svenska skolan diskuteras och debatteras ofta hur man bör och ska hjälpa de s.k. ”svaga eleverna” och ”eleverna med särskilda behov”. Detta är naturligtvis väldigt viktigt, MEN det måste också finnas utrymme för de elever som inte tillhör nämnd kategori. Det finns mängder med normalpresterande och duktiga elever som är lugna, tysta, ordningssamma och blyga som helt enkelt inte tar tillräckligt med stor plats i klassrummet och därigenom inte får den hjälp, uppmärksamhet och individuell stimulans som de självfallet har rätt till. Detta gäller inte minst flickor!

På Kvarnbyskolan i Rinkeby har vi sedan snart två år tillbaka utbildat ca tjugo pedagoger i schack. Dessa har genomgått schackledarutbildningen steg 1 och 2, enligt Sveriges Schackförbunds koncept för Schack i skolan.

Alla elever har erbjudits möjligheten att någon gång få någon form av schackintroduktion. När tillfälle har givits har många av våra elever fått möjlighet att träna och spela schack både under lektionstid och under icke lektionstid. Detta har dock skett oregelbundet.

Eftersom jag själv alltid har varit mycket schackintresserad, och spelat aktivt i åldern 6-19 år, signalerade jag tidigt att jag ville hjälpa till att driva schackutvecklingen på skolan. Detta har gjort att jag har blivit något av skolans schackkoordinator. Det har i sin tur lett till att schack nu finns på schemat två lektionstimmar per vecka. Vid varje lektionstillfälle har 8-10 elever valts ut så att så många elever som möjligt ska få chansen till upprepad, regelbunden schackträning.

De flesta pojkar visar iver och intresse medan tveksamheten är större bland flertalet flickor.

Ett antal flickor har dock signalerat nyfikenhet och grundläggande intresse för schack. Tolv av dessa har visat särskilt intresse och entusiasm. Just dessa tolv flickor har fått en egen 60-80 minuters lektion per vecka med start i mitten av oktober 2013. Hittills har totalt 18 sådana lektionstillfällen genomförts. De har varit närvarande vid samtliga lektionstillfällen och tydligt klargjort att de vill fortsätta med schack. Pärnarna T1 och T2 har jag använt som bas för undervisningen. Dessutom har jag ändrat och modifierat undervisningen lite för att öka förståelsen för vad vi håller på med. De vet hur pjäserna går och kan spela. De har t.ex fått lära sig vad som kan vara en bra eller mindre bra spelöppning, hur man utför lång respektive kort rockad och hur en bonde förvandlas till dam (eller annan pjäs).

De tolv utvalda flickorna presterar bra och är duktiga i klassrummen. Samtliga går i årskurs 3. Inga former av diagnoser förekommer.

Jag känner flickorna väl då jag undervisar dem i idrott och har gjort så sedan de gick i förskolan, det som ofta brukar benämnas som 6-årsgruppen.

Alla är lugna, tysta, artiga och trevliga men ändå inte överdrivet blyga. Det är lätt hänt att just denna kategori elever ”drunknar” i klassrummen då uppmärksamheten oftast tenderar att läggas på de stökigare och mer behovsriktade eleverna.

Elevunderlaget på Kvarnbyskolan utgörs under läsåret 2013/2014 av 420 barn och 41 nationaliteter.

De 12 flickorna representerar 9 olika nationaliteter.

I Rinkeby, som är cirka en kvadratkilometer stort, bor det 16500 invånare.

Familjeförhållandena präglas ofta av trångboddhet och låga inkomster. Arbetslösheten är stor. Det bor nästan inga svenskar kvar i Rinkeby. Själv är jag en av två idrottslärare på skolan. Jag är inne på mitt 24:e läsår.

Syfte

Syftet med denna studie är huvudsakligen att se hur man som pedagog kan göra, dels för att framförallt bibehålla och förhoppningsvis vidareutveckla intresset för schack bland dessa 12 flickor, dels för att hitta och skapa förutsättningar så att de fortsätter med schack på den nivå de finner det lämpligt och därifrån försöka utveckla intresset vidare.

Metod

Flickorna fick svara på ett antal frågor i helgrupp, i intervjuform där endast de tolv utvalda flickorna deltog plus en pedagog som flickorna har vid sin ordinarie klassrumsundervisning. Denne pedagog var inte delaktig intervjuare på något sätt men hjälpte till att registrera flickornas svar ifall jag skulle missa någonting. Detta mest för att jag inte tilläts att använda diktafon.

Ett antal veckor senare intervjuades flickorna en och en.

Under schacklektionerna observerade jag och förde dagboksanteckningar över vad som hände och sades.

Både flickorna och deras föräldrar tillfrågades om det var OK om jag spelade in flickornas svar via diktafon. Föräldrarna tillät inte det.

Då alla flickor är nio år gamla och inte har den perfekta svenska språkförståelsen försökte jag att lägga frågorna på en nivå så att de om möjligt inte kunde missförstås. Jag ville heller inte ”hjälpa till” med frågorna för mycket så att de blev ledande (Patel/ Davidsson, Forskningsmetodikens grunder, 1994).

Jag ställde följande frågor:

- Hur upplever ni det ni hittills har fått av den schackutbildning/schackträning som ni har tagit del av?
- Är det något särskilt som gör att ni kommer till schacklektionerna? I så fall vad?
- Vad vill ni fortsätta med? Ändra på? Göra annorlunda? Utveckla?
- Har det varit kul? I så fall vad är det som har varit kul?

Redovisning av resultat

Vid helgruppsintervjun där alla var närvarande befann vi oss samma ljusa trevliga grupprum som schacklektionerna genomförs i. Jag valde att läsa upp samtliga ovanstående frågor ett antal gånger så att flickorna fritt skulle få chansen att fundera och svara efter förmåga.

Intervjun höll på en hel förmiddag med en kort rast inlagd.

”Många kvalitativa studier innebär att skriva ut intervjuer” (Patel/Davidsson).

Då jag inte tilläts spela in vad flickorna svarade har jag varit mycket noggrann med att citera rätt. ”Talspråk och skriftspråk är inte samma sak” (Patel/Davidsson).

De första kommentarerna och svaren som försiktigt smög fram var att

- ”Schack är ett spännande spel.”
- ”Schack har varit något helt nytt för oss och nya saker är alltid intressanta och spännande”.
- ”Först visste vi ju inte vad det här med schack var men när vi fick lära oss hur pjäserna gick och ibland leka fritt med pjäserna på borden och i dockhusen blev allting jätteroligt”.

(I det grupprum vi har varit i, och fortfarande är i, står det ett antal dockhus vid ena långsidan sammankopplade till ett stort dockhus med diverse innehåll. Denna enkla möblering verkar ha haft lyckad inverkan på grupprumsmiljön.)

Vid själva schackspelandet ville ingen att samtliga pjäser skulle vara med från början.

- ”Det är roligare och enklare om vi får ta bort några pjäser”.
- ”Vissa pjäser är roligare än andra”.

Damen eller Drottningen som flickorna uteslutande säger ska alltid vara med. Samma sak gäller för åtminstone en häst, helst båda. Poängteras bör att flickorna vill kalla hästarna (springarna) för just hästar. De svenska orden springa och löpa är av samma innebörd för flickorna eftersom jag har förklarat dessa verb i samband med diverse idrottslektioner.

Varför just de pjäserna? undrar jag.

- ”Jo drottningen är den starkaste pjäsen och dessutom är drottningen `en hon´”.
- ”Drottningen påminner oss om Pippi Långstrump och hon är starkast”.
- ”Hästarna är så gulliga som djur och även som schackpjäser är de gulliga”.
- ”Dessutom hoppar de så finurligt på schackbrädet”.

Här startar en lång diskussion om hur de tänkte när de bestämde vilka pjäser som skulle vara med och hur dessa skulle flyttas. Hästens förflyttningssätt hyllas!

Att tornen är mer värda än de s.k lätta pjäserna dvs löparna och springarna har de flesta flickorna svårt att acceptera.

- ”Tornen borde inte få gå mer än högst fyra steg i taget”.
- ”Löparen är den svåraste pjäsen att hålla reda på”
- ”Det blir så ofta feldrag”.
- ”Bondeschack (först över) är roligt men ännu roligare är det när hästarna är med”.
- ”Gissa rutor fort är kul för då får vi tävla vem som är snabbast på det” och ”flytta pjäser från givna koordinater”.

Problemlösningar, eller som flickorna uttrycker det ”set-ups”, verkar de gilla.

- ”När du Björn sätter upp pjäser på olika sätt och säger ´vilket är det bästa draget för vit vid denna uppställning´?
- ”Kan vit/svart göra schackmatt i ett drag? I så fall hur?”

Här passar jag på att lära ut koordinater och rutors namn.

- ”Varför är pjäserna vita och svarta”? När du Björn lär oss på plasttavlan (demonstrationsbrädet på väggen) är ju pjäserna röda och gula.
- ”Basketlag och fotbollslag kan till exempel ha röd, gul, grön eller blå tröjor när de spelar, bara man kan skilja lagen åt och se vilka som är vilka”.
- ”Det ska vara möjligt att bestämma eller lotta om vem som ska börja spela. Det kan lika gärna vara den som har de svarta pjäserna som drar först”.
- ”Det är kul att spela schack men det ska oftast inte vara vanliga partier.”
- ”Det ska vara spel utan vissa pjäser och det kan väldigt gärna skifta från gång till gång vilka pjäser som utelämnas”.
- ”Det ska vara omväxlande”.
- ”Det bästa med schacklektionerna är den stunden innan vi börjar med själva schacket. Vi får börja med att äta vår frukt i lugn och ro. Inga pojkar är i närheten och stör oss. Vi får chansen att ”prata av oss”, tala om vad som har hänt under dagen och den senaste tiden. Det är viktigt att vi får tid prata av oss och det är också oftast kul att lyssna på vad övriga har att berätta. Det är jättehärligt att vi bara får vara vi”.

Intressant är att observera flickorna när de som de uttrycker det som ”prata av sig” hur ögonen lyser i takt med glada harmoniska leenden.

Viktigt att konstatera var att alla flickor kom till tals och inte påverkade varandras svar.

Fem veckor efter helgruppsintervjun intervjuade jag dem en och en. Även om det inte spelade någon roll valde jag att lotta i vilken ordning jag skulle intervju dem. En mellanstadielärare fick agera lottningsförrättare.

Varje intervju varade i 35-50 minuter och platsen var samma klassrum som vid helgruppsintervjun. I klassrummet fanns då bara jag och aktuell flicka.

Redan vid de första intervjuerna märkte jag att flickorna hade pratat med varandra en hel del efter helgruppsintervjun, både privat, socialt, schackmässigt och kring vad som hade framkommit och sagts vid helgruppsintervjun.

Det vi hade pratat om under denna intervju poängterades även eftertryckligt av de flesta flickorna även en och en.

Vidare framkom:

Att det nu hade blivit roligare att spela ”vanliga” partier med fler och fler pjäser från start.

Att nästan alla ofta ville spela simultan mot Björn.

- ”Varje gång Björn sa ”mumsfillibabba” visste man att det var någonting på gång.”
- ”Extra kul är det när Björn sjunger ´vad kan hästen göra nu kviddivittan´? Då vet vi att hästen kan ta någon pjäs eller göra något riktigt bra”.
- ”Det är alltid kul när vi leker, spexar eller sjunger in små finesser”.

Att

- ”vi bestämmer i förväg före varje parti om hästen ska få hoppa en eller två gånger i följd”.

Att

- ” varje parti får hålla på högst tjugo minuter, oavsett antal pjäser vid start, men vi ska helst inte använda schacklocka. Vi behöver inte nödvändigtvis räkna poäng heller. Vi ser ju vem som leder och kanske kommer att vinna”.

Att få spela mot olika flickor vid varje tillfälle med olika startställningar.

- ”vi kan själva välja startställning men helst ska Björn fixa startställningen”.

Fem flickor poängterar att de väldigt gärna skulle vilja ha egna personliga schackspel. Istället för att ta fram och sätta upp pjäser ur vilken schacklåda som helst skulle de vilja ha en egen schacklåda med alla pjäser i. Anledningen är att de då kan få möjlighet att måla figurer på pjäserna, ”tatuera” pjäserna, klä pjäserna med någonting som de kan sy i slöjden t.ex en liten halsduk eller mössa.

Fyra flickor tycker att den vita löparen som flyttas på de svarta rutorna ska målas med någon ljus färg. Samma flickor menar att den svarta löparen som går på vita rutor ska målas med någon ljus färg.

Tio flickor ansåg att

- ”Peters hjul är roligt om vi är tre flickor på varje sida”.
- ”Ännu roligare är lagschack två och två”. (Det fungerar nästan som en pingismatch fast på två bord. Två flickor i ett lag på ena sidan mot två på andra sidan spelar två partier på två olika bräden samtidigt bredvid varandra.)

Det som återkommer gång på gång vid varje intervju är hur härligt det är att få vara i flickgrupp i ett lugnt klassrum. Man får äta sin frukt i lugn och ro. Man får berätta det man vill berätta och fråga på det som berättas av andra. ”Man ska få fråga om och om igen om det är någonting man inte förstår”. Det gör att själva schackspelandet blir ännu roligare understryker nästan alla flickorna. I vanliga klassrummet upplever de flesta att det ofta är stressigt och mycket ska hinnas med och det ska gå fort. Minst nio av flickorna har börjat umgås mer och mer på fritiden. Oftare gör de också läxor tillsammans.

Diskussion och slutsatser

Först helt spontant, så roligt, trevligt, spännande och inte minst givande detta projekt är och har varit. Som lärare och pedagog vid lågstadiet är man van vid att ”det är jag som lär ut”. ”Det är jag som presenterar färdiga koncept” t.ex ”så här går basketboll till och reglerna är följande”.

Samma sak har gällt för schack men med dessa har en betydligt större tvåvägskommunikation förekommit. Ett givande och tagande. Allt för att bibehålla och vidareutveckla schackintresset. Känslan är att vi är på rätt väg med dessa flickor (och även andra flickor) på Kvarnbyskolan.

Schack som spel

Rent schackmässigt går utvecklingen framåt om än något ojämnt. Tävlingsmoment finns men det är INTE först och främst viktigt för flickorna att vinna ett schackparti. De tycker dock att det blir roligare och roligare att spela riktiga partier vilket är glädjande. Allt trixande och experimenterande med regler och pjäser som framgått av intervjuerna är fortfarande mycket populärt. Det gör att spelglädjen och aktivitetsglädjen alltid finns närvarande. Här är det både kul och intressant att observera hur och vad de tänker kring schack.

Lika roligt som tidigare för flickorna är att veta ”vad som är bäst för vit/svart att göra i nästa drag?

- ”Kan vit/svart göra schackmatt i nästa drag?”
- ”Kan vit/svart göra schackmatt på flera sätt i nästa drag?”
- ”Gissa rutor och deras namn snabbt är kul”.
- ”Hur många av dina pjäser kan slå min bonde?”

Det känns ofta som att det är från dessa utgångsfrågor med flera som jag får försöka utveckla det hela till ”vanliga” schackpartier.

Under min tid som juniorlandslagskapten för det svenska flickjuniorlandslaget i tennis (18-års-flickorna under tiden 1988-1994) talade vi ofta i termer av fysisk, taktisk, teknisk och mental kompetens. Viktigast var dock att ständigt betona och påminna om att spelglädjen är det viktigaste av allt. ”Glädjen är den bästa drivkraften” (Schackledarens handbok. Jesper Hall, 2007)

Miljön

Rummet som jag bedriver schackundervisningen är ljust, lugnt och avskilt. Det har gjort att flickorna har känt sig lugna. Inga störande moment, som t. ex bråkiga elever, har förekommit vilket om och om igen har upprepats som särskilt värdefullt.

Varje sammankomst har startat med glada tillrop och frågor till varje flicka såsom: ”Hej och välkommen!” ”Allt väl idag?” ”Tummarna uppåt?”

Detta har bidragit till en positiv och harmonisk situation där jag har säkerställt att alla blivit ordentligt sedda och uppmärksammade.

Detta har i sin tur lett till att de har öppnat sig och vågat ta för sig mera. Förhoppningsvis har det bidragit till ett ökat självförtroende och självkänsla som är så viktigt, inte minst för dessa flickor.

Språkutveckling

Normalt sett ska det ju vara tyst i en schacklokal. Detta har jag medvetet tummat på. Det har dock inte alls påverkat ordningen i klassrummet. Känslan av att kunna slappna av, att inte ”drunkna” i den uppmärksamhet som, framför allt, pojkarna nästan oavbrutet kräver i ordinarie klassrum har starkt bidragit till att flickorna blivit mera talföra. Eftersom jag strävat efter en fungerande dialog har flickorna positivt tvingats att våga fråga, svara och tala om vad de har och har haft ”på hjärtat”. Svenskan har från min sida då också varit i fokus. All eventuell språkbrist har jag korrigerat. Deras svenska har blivit bättre och det har även lärarna i de ordinarie klassrummen kunnat konstatera.

Sociala aspekter

Nästan alla pojkar som spelar schack och går i schackträning på skolan vill spela riktiga partier. Intressant är det som Limhamns SK:s ungdomsansvarige Conny Holst säger, då han rekommenderar att varje nybörjarträning ska bestå av minst 50% spel (Schackledarens handbok).

Visserligen vill de flesta pojkar hos oss ta del av problemlösningar och diverse klurigheter men riktiga partier är det som lockar klart mest.

För våra flickor är det helt annorlunda. Allt som är runt omkring själva matchandet är minst lika kul och intressant. Susanne Karlsson skriver i sin artikel *”Hälften av alla som finns är kvinns”* (Schackledarens handbok) bl.a. att hennes erfarenhet är att *”Tjejer vill känna gemenskap och bli uppskattade som personer när de kommer till ett nytt sammanhang”*.

Jag tycker att det är en fantastisk mening och det kännetecknar väl vad detta projekt till stora delar handlar om.

Den fruktstund som inleder varje träff är och har visat sig vara mycket betydelsefull.

Lugnet, trivseln och den allmänna sociala samvaron infinner sig omedelbart.

Samtliga flickor kommer i god tid varje gång. Det känns som att schacklektionen är och har varit ”veckans höjdare”.

Då schacklektionen på schemat ligger som sista lektion på dagen har flertalet valt att komma tillbaka till vårt schackklassrum efter sitt mellanmål (i fritidshemmets regi) för att fortsätta träna en stund, oftast 30-40 minuter.

Schacklassrummet har blivit en form av social arena där schack under ordnade former är rubriken men där de positiva ”ringarna på vattnet” också har blivit påtagliga. Flickorna vet och känner att de har blivit uppmärksammade, sedda och positivt utvalda. De vågar mera, är betydligt öppnare och är helt enkelt stolta deltagare. Det märks även på idrottslektionerna och rasterna.

Med dessa konstateranden är det oundvikligt att jämföra med det som professor Lars Holmstrand skriver i sin skrift ”Schack i skolan – en liten forskningsöversikt” (2011) om schack som ”socialt kapital” (Forrest m fl 2005) för elever som inte är gynnade och även som användning för integrationsskapande koncept.

Övriga personliga reflektioner

Våra tolv flickor har med glädje och entusiasm berättat för andra elever på skolan vad vi håller på med.

Även syskon, föräldrar och övriga anhöriga har tagit del av verksamheten. Det har i sin tur skapat utökad intresse och nyfikenhet.

Förhoppningsvis leder det till att ännu fler intresserade får möjlighet att ta del av skolans schackverksamhet.

Förutom schack som integrationskoncept, språkbefrämjande medel och ”socialt kapital” finns det några exempel och reflektioner som jag vill lyfta fram och som eventuellt i framtiden skulle kunna tänkas tas med i svenska schackförbundets instruktionsmaterial, inte minst för att nå flickor.

Dessa är:

Flickornas tankar och önskemål om att ha egna personliga schackspel och att få designa egna pjäser såsom att måla pjäserna eller sy något tillbehör till dessa.

Alla pjäser behöver nödvändigtvis inte vara med från start i varje parti.

Det ska finnas möjligheter att spela partier med olika startställningar.

Regler för hur pjäserna går kan ändras. Tornen kan exempelvis få begränsad rörlighet och springarna kan eventuellt få göra två ”springarhopp” i följd i vissa partier eller tävlingar.

Iden med lagschack enligt ”pingismodellen” är också värd att nämnas.

Slutord

Jag tycker att jag har fått svar på de frågor jag ställde till flickorna.

Poängen eller snarare poängerna av studien framgår också.

Min metod med helgruppsintervju kan vara vanskelig då flickorna kan påverka varandra.

Varken jag eller den pedagog som fanns i rummet vid helgruppsstillfället ansåg dock inte att någon påverkan flickorna emellan hade förekommit.

Oavsett om man är anhängare till Jean Piagets teorier om barns utvecklingsfaser ("Psykologi och undervisning, 1972, Stockholm Bonniers") eller inte och mer tror på Lev Vygotskis läror ("Fantasi och kreativitet i barndomen, översättning, Kajsa Öberg Lindsten, Daidolas 1985") tycker jag att det oförstörda kreativa tänkande som barn har är fascinerande.

Överhuvudtaget har schack blivit en riktig "snackis" på Kvarnbyskolan där inte bara dessa flickor spelar.

Förutom den dagliga schackverksamheten har vi deltagit i skol-DM med framgång.

Vi har utbyte med Mälarhöjdens skola för årskurs 4 där rubriken är schack.

Årskurs 4 deltar också i "Schackfyran" och vid "Chessbattle" som hölls i Södertälje med över tusen elever.

Kvarnbyskolan fick dessutom äran att arrangera Sverigefinalen i "Talangjakten". Den genomfördes på vår skola i en fullsatt gymnastiksal.

Allt detta har naturligtvis bidragit till att det är ett ordentligt "drag" kring schack på Kvarnbyskolan. Man skulle kunna säga att Kvarnbyskolan har kopplat ett ordentligt grepp på schacket och schacket har kopplat ett lika ordentligt grepp på Kvarnbyskolan.

REFERENSER

Forrest, Dod et al (2005) sid 53-75, (exempel på kvalitativ studie)

Hall, Jesper (2007) Schackledarens handbok

Holmstrand, Lars (2011) Schack i skolan – en liten forskningsöversikt

Patel, Runa och Davidsson, Bo (2003) Forskningsmetodikens grunder

Piaget, Jean (1972) Psykologi och undervisning

Vygotsky, Lev (1995) Fantasi och kreativitet i barndomen, översättning, Kajsa Öberg Lindsten, Diadalos)

